Бойчук А. Ю.*

к. ю. н., доцент кафедри державознавства і права
Одеського регіонального інституту державного
управління

Національної академії державного управління
при Президентові України,
суддя Приморського районного суду міста Одеси
(м. Одеса, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4452-874X>

***Andrii Boichuk**, PhD in Law, Associate Professor of the Department of State Studies and Law of the Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Judge of the Primorsky District Court of Odessa (Henuezka St., 22, Odessa, Ukraine).

УДК 34.03:343.347:502

DOI 10.26886/2524-101X.5.2018.8

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

THE LEGAL RESPONSIBILITY FOR ENFORCEMENT OFFENCES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS

ABSTRACT

The article is devoted to the disclosure of theoretical and methodological foundations of the formation and development of legal liability for violations in the environmental sphere. The concept of legal responsibility for offenses in the environmental sphere has been a long way to becoming and development and was accompanied by a number of methodological problems. The study of the problem of legal liability and its dynamics in different historical times is one of the most urgent and complex issues of modern legal science and practice. The analysis of law-making processes convincingly proves and shows that society and the individual can not exist without protection from offenses and those who carry them out, and therefore, without normative legal acts, which impose legal responsibility for the implementation of specific offenses. First, such liability is based on the norms of Soviet law, it is formally determined, detailed,

and has a general binding character. Secondly, it is guaranteed by the Soviet state, connected with the exclusive state property on natural resources and with the state-power activity of bodies of Soviet power. Thirdly, it is provided by compulsion or state persuasion, the activities of public organizations, aimed at propaganda, preservation of certain natural objects. Fourth, the consequences of legal liability are condemnation and punishment, in some cases, state approval, support and encouragement. Fifthly, it is carried out in accordance with the procedure established by the Soviet legislation.

The key words: legal responsibility, offense, environmental sphere, land legislation, methodological problems.

Проблема історичного розвитку юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища є однією з основних в сучасній юридичній науці.

Метою статті є розкриття теоретико-методологічних основ становлення та розвитку юридичної відповідальності за правопорушення в природоохоронній сфері.

Зазначена проблематика висвітлювалась у загальнотеоретичних дослідженнях, якими займалися історики права, екологічного права, серед яких: Ю. А. Вовк, А. П. Гетьман, М. Д. Казанцев, О. С. Колбасов, М. І. Краснов, Г. Л. Крігер, В. Л. Мунтян, В. В. Петров, А. А. Піонтковський, В. Ф. Погорілко, Г. М. Полянська, Б. Г. Розовський, Ю. С. Шемшученко та ін. Науковцями були розглянуті теоретичні питання, пов'язані з правовими засобами охорони природи та відповідальності як одного з елементів даної категорії.

Дослідження проблеми юридичної відповідальності та її динаміки у різні історичні часи є одним із найбільш актуальних та складних.

На думку Н. М. Оніщенко, без належної системи юридичної відповідальності право стає безсилим та ненадійним, не виправдовує соціальних очікувань, а правові норми перетворюються на "благі" наміри (Олещенко, 2015, с. 144-146). Саме тому дана категорія розглядається як один із найважливіших засобів соціалізації індивіда, яку, в основному, пов'язують з його здатністю бути відповідальним за свої дії у соціумі проживання, яким може бути природне середовище. Дослідження поняття юридичної відповідальності за правопорушення проти природи необхідно розпочати із загальнотеоретичних праць, які вплинули на доктринальні підходи, що використовувались у сфері охорони природи.

Розгляд правотворчих процесів свідчить, що суспільство та особа не можуть існувати без захисту від правопорушників, а отже, без

нормативно-правових актів, які встановлюють відповідальність за правопорушення. Складність визначення змісту цієї категорії привела до дискусії стосовно доцільності розробки єдиного поняття юридичної відповідальності. Так, на думку О. І. Харитонової та Є. О. Харитонova, формулювання універсального визначення поняття юридичної відповідальності є недоцільним, оскільки в багатьох випадках мають місце спроби об'єднати численні та різноманітні ознаки цього феномена в дефініцію (Харитонов, Харитонova, 2014, с. 345-353). У філософській та юридичній літературі зазначається, що ця категорія є різновидом соціальної відповідальності, тому вони співвідносяться як загальне та особливе. На думку С. В. Бобровник, обом видам відповідальності притаманні відмінні та спільні риси. До кола спільних рис належать: 1) соціальна та юридична відповідальність, як засіб регулювання та охорони; 2) встановлюються певними суб'єктами та гарантуються певними засобами; 3) мають динамічний характер; 4) забезпечують системне суспільство як соціальне утворення; 5) передбачають настання певних наслідків для правопорушників (Боголепов, Панкратова, 1989, с. 291-291). Відмінні риси: 1) юридична відповідальність передбачається правовими нормами, а соціальна відповідальність – соціальними нормами; 2) юридична відповідальність має характер примусу, а соціальна не є засобом примусу; 3) юридична відповідальність забезпечується органами держави, а соціальна – недержавними структурами. Аналогічної точку зору дотримується відомий радянський науковець О. Е. Лейст, вказуючи, що юридичної відповідальності немає і не може бути поза межами чинного права, тобто вона завжди реалізується у правових рамках (Колесниченко, Мартинюк, 2006). Відомий радянський науковець В. Г. Смирнов одним із перших порушив питання стосовно позитивної юридичної відповідальності (Смирнов, 1963). На думку науковця, проблема відповідальності найбільш чітко виявляється у порушенні будь-яких інтересів, у разі вчинення недозволених з точки зору закону діянь. Наприклад, у радянській Україні приймалися нормативно-правові акти, згідно з якими вводилися заборони скидів неочищених стоків, бо такі скиди порушували інтереси багатьох людей, які користувалися водними об'єктами (Постанова про встановлення плати за спускання відхідних стічних вод, 1932). Інші радянські науковці, О. С. Іоффе і М. Д. Шаргородський, визначали юридичну відповідальність у соціалістичному суспільстві як захід державного примусу

(Искоян, 1987, с. 132). Вчені трактували цей термін як засуджену суспільством поведінку правопорушника, що виражається у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового порядку.

Об'єктивну закономірність взаємодії природи та суспільства вбачаємо у тому, що у процесі експлуатації вона використовується у різноманітних аспектах. Однак при такому втручанні у природні процеси потрібно зважати на закони розвитку окремих природних об'єктів і комплексів, а також на закони функціонування довкілля. Оскільки природні ресурси забезпечують життєдіяльність людей, то виникає потреба обмежити вплив людини на стан природних ресурсів. Такий підхід потребує створення системи права, яка б забезпечувала оптимальний баланс між потребами економіки, суспільства та природи, та встановлення норм юридичної відповідальності за правопорушення у цій сфері. Серед науковців найбільш визнаною є класифікація видів юридичної відповідальності на кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну (Бойчук, 2016, с. 80-86). У різні історичні часи з метою притягнення порушників до відповідальності та застосування тієї чи іншої санкції приймалися Кримінальні кодекси радянської України 1922 р., 1927 р., 1960 р., Адміністративний кодекс УСРР 1927 р., Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. та інші законодавчі акти. У процесі розвитку радянського права це поняття поступово видозмінювалося, вдосконалювалося, але радянські вчені різним чином підходили до розуміння цього феномена. Так, С. М. Братусь вважав, що юридична відповідальність є “важливим інструментом примусу”, який зобов'язує всіх громадян, посадових осіб дотримуватися законів соціалістичної держави (Бринчук, 1998). Використання примусу як засобу реалізації заходів юридичної відповідальності можна дослідити на прикладі нормативно-правових актів, прийнятих у перші роки радянської влади в Україні. Так, у Постанові РНК УСРР від 24 червня 1921 р. “Про введення Державної монополії на сіль” йшлося про те, що органи влади мали право притягнути осіб, винних у порушенні цієї Постанови, до відповідальності у вигляді накладення штрафів, арешту, а також застосування вищої міри покарання (Постанова про введення Державної монополії на сіль 1921).

У сфері охорони природи право накладати штрафи та інші адміністративні стягнення покладалися на органи МВС, прокуратури,

виконавчі комітети та адміністративні комісії Рад народних депутатів, а також на різні відомчі інспекції. У свою чергу М. В. Іванчук вказує на те, що радянська модель передбачала відповідальність, яка безпосередньо пов'язана з правами та обов'язками громадян, з виконанням взаємно прийнятих зобов'язань різними суб'єктами, з рівнем розвитку соціалістичної правосвідомості, правової культури громадян у суспільстві, тобто це "певна міра свободи" (Каверин, 1977, с. 104). Такий підхід на початку 60-х рр. минулого століття знайшов своє відображення у зміні правосвідомості радянського суспільства щодо цінності та важливості збереження природних об'єктів. На думку Б. Т. Базилева, інститут юридичної відповідальності – це загальний, комплексний за своїм змістом, своєрідний за структурою, охоронний за призначенням функціональний інститут права, що регулює деліктні відносини методом покарання правопорушників (Бакай, 2001, с. 240-246). Структура природоохоронних норм постійно змінювалась: від норм, які передбачали кримінальну відповідальність, до більш м'яких методів впливу на правопорушників шляхом використання штрафів, конфіскацій незаконно добутого, знярядь лову, припинення права користування земельними ділянками. С. Л. Кондратьєва вважає, що інститут юридичної відповідальності належить до групи функціональних аспектів, що обслуговують різні галузі права і здійснюють регламентацію найважливіших і найістотніших положень, пов'язаних з притягненням правопорушників до юридичної відповідальності (Копиленко, Кіндюк, 2016). Саме ці загально-юридичні підходи стали підставою для дослідників юридичної відповідальності за правопорушення у сфері природи, які доповнили його специфічними рисами, пов'язаними з особливостями природних об'єктів. Так, відомий радянський учений М. Д. Казанцев визначав юридичну відповідальність у сфері природи як відповідальність за шкоду, заподіяну окремим ресурсам природного середовища, а не у цілісному єдиному комплексі. Ці загально-юридичні підходи використали дослідники юридичної відповідальності (Казанцев, Колотинская, 1962, с. 134). Такий підхід не був результативним, бо природні об'єкти завжди взаємодіють між собою і стан одних ресурсів впливає на стан інших. Наприклад, забруднення землі веде до погіршення стану водних об'єктів, лісів, рослин, які також зазнають негативного впливу. У свою чергу В. В. Петров вказував на природоохоронну відповідальність як на несприятливі наслідки, закріплені у праві для правопорушників,

що настають при порушенні вимог правових норм з охорони природи (Петров, 1980, с. 312). Підсумовуючи, можна зазначити, що радянська модель юридичної відповідальності за злочини проти природи – це юридичний обов’язок правопорушника примусово позбавитись певних цінностей, що йому належать.

Генетичні зв’язки, які характеризують розвиток та формування специфічних рис юридичної відповідальності впливали на її динаміку. Характерною рисою юридичної відповідальності для системи є спадковість. Тобто, правопорушення, за які встановлювалась відповідальність у сфері охорони довкілля, у більшості випадків переходять від однієї системи юридичної відповідальності до іншої. Наприклад, норми відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин, починаючи з 1917 р. поступово переходили у трансформованому вигляді з перших декретів Радянської Росії до положень Земельного кодексу УСРР 1922 р., до Закону “Про охорону природи Української РСР” 1960 р., а пізніше вплинули на положення Земельного кодексу УРСР 1970 р. Таким чином, генеза інституту юридичної відповідальності за правопорушення у сфері довкілля становить собою тривалий історичний процес, у результаті якого було створено основні положення цієї категорії залежно від суспільно-політичного ладу та ставлення до природоохоронної справи. Розгляд історії держави та права свідчить, що законодавство, яке регламентувало юридичну відповідальність у конкретній сфері, могло припинити своє існування разом із зникненням якоїсь держави, а в деяких випадках замінювалось іншим. Наприклад, розпад Російської імперії призвів до скасування дореволюційного законодавства і формування на нових засадах системи радянського права, яке базувалось на виключній державній власності на природні ресурси. Одночасно з цим відомі випадки, коли окремі заходи юридичної відповідальності або деякі її елементи переносилися в іншу епоху або іншу країну, пов’язуючи дві точки у часі або просторі. З метою виявлення особливостей юридичної відповідальності та вектору її розвитку В. К. Гришук вказує на необхідність виділення певних стадій чи етапів (Гроздинский, 1957, с. 11-25). З авторської точки зору (Бойчук, 2015, с. 125-131) у вирішенні цього питання може бути використана еволюційна теорія, згідно з якою історико-правовий процес можна розділити на чотири основні етапи: 1) зародження; 2) становлення; 3) стабілізація; 4) дестабілізація.

I. Стадія зародження юридичної відповідальності в Радянській Україні була тісно пов'язана з накопиченням первісного нормативного матеріалу. Юридична відповідальність цього історичного періоду входила до норм, які регулювали певні суспільні відносини у більшості випадків з метою вирішення конкретних проблем. До них належали декрети уряду Радянської Росії, дія яких поширювалась на територію України, яку захопили більшовики, окремі постанови РНК, окремих комісаріатів. За цими нормами передбачалася кримінальна відповідальність і лише у деяких з них застосовувались норми адміністративного права.

II. Стадія становлення. У цей період відбувався процес появи нових норм, які встановлювали юридичну відповідальність за правопорушення у сфері природи. А також процес систематизації природоохоронного законодавства, який відбувався шляхом кодифікації на початку 20-х рр. минулого століття та згодом призвів до прийняття Земельного кодексу УСРР 1922 р., Закону УСРР “Про ліси” 1923 р., Гірничого кодексу УСРР 1928 р. Саме в цей період були закладені основні риси та особливості юридичної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері.

III. Стадія стабілізації. Початком цієї стадії стали 60-і рр. минулого століття, а першим актом – Закон “Про охорону природи УРСР” 1960 р. У той історичний період у СРСР відбувалися два процеси: а) приймалися Укази Президії Верховної Ради СРСР з метою заповнення прогалин у природоохоронному законодавстві, які регламентували відповідальність у сфері використання землі, надр, лісів, водних ресурсів, флори та фауни; б) з іншого боку, паралельно з цим відбувалося поступове прийняття кодифікованих актів: Земельний кодекс 1970 р., Водний кодекс, Кодекс про надра, Лісовий кодекс 1979 р., а також Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення, в якому природоохоронній справі присвячувався окремий розділ. Отже, характерною рисою цієї стадії є формування системи юридичної відповідальності, яка стала підґрунтям радянської моделі.

IV. Період дестабілізації почався у другій половині 80-х рр. минулого століття, коли радянська система вже втрачала свою життєздатність та вступала у глибоку соціально-політичну кризу. Одночасно з цим значно збільшилась кількість проблем у сфері охорони навколишнього середовища і радянська правова система вже не могла забезпечити ефективний захист природних об'єктів. Як вказує

А. В. Діхтяренко, всі вжиті заходи радянського керівництва не давали бажаного результату і навіть, у деяких випадках, призводили до негативних результатів (Євстігнєєв, 2012, с. 45-49). Для вирішення цих проблем питання юридичної відповідальності за правопорушення проти навколишнього середовища входили до сумісних постанов ЦК КПРС та РМ СРСР.

Характеристика юридичної відповідальності потребує розгляду її ознак, оскільки саме вони формують зміст цього поняття. Так, М. С. Малєїн характеризує юридичну відповідальність трьома ознаками: державний примус, засудження правопорушення і його суб'єкта та наявність негативних наслідків для правопорушника (Малєїн, 1985, с. 192). У свою чергу А. С. Піголкін виділяв такі ознаки юридичної відповідальності: 1) наявність правопорушення; 2) становлять собою державний примус та вміщують у собі підсумкову оцінку діяльності суб'єкта правопорушення; 3) тягнуть за собою настання негативних наслідків для суб'єкта правопорушення, передбачених санкцією правової норми; 4) завжди реалізуються у встановлених законом процесуальних формах (Піголкін, Головистикова, Дмитриев, Саидов, 2005, с. 613]. Підсумовуючи ці погляди, можна сформулювати ознаки юридичної відповідальності за порушення проти природи, які діяли за часів існування СРСР.

По-перше, така відповідальність ґрунтується на нормах радянського права, є формально-визначеною, деталізованою та має загальнообов'язковий характер. По-друге, гарантується радянською державою, пов'язана з виключною державною власністю на природні ресурси та з державно-владною діяльністю органів радянської влади. По-третє, забезпечується примусом або державним переконанням, діяльністю громадських організацій, спрямованою на пропаганду, збереження окремих природних об'єктів. По-четверте, наслідками юридичної відповідальності є осуд та покарання, в окремих випадках – державне схвалення, підтримка та заохочення. По-п'яте, здійснюється у визначеному радянським законодавством процесуальному порядку.

Наступним етапом дослідження є з'ясування змісту кожної з п'яти запропонованих ознак юридичної відповідальності.

Ґрунтується на нормах права. За часів існування радянської України на початковому етапі юридичну відповідальність було поділено на кримінальну та адміністративну, при цьому було відсутнє чітке розмежування між цими видами. Наприкінці 30-х рр. з'явилися

нормативно-правові акти, в яких регламентувалась цивільно-правова відповідальність та необхідність відшкодування збитків, заподіяних об'єктам природи. Відповідальність за злочини проти природи регламентувалися Кримінальними кодексами радянської України 1922, 1927, 1960 рр., які містили норми, встановлені за скоєння злочинів проти деяких об'єктів природи. Так, КК УРСР 1922 р. визначав злочином лише такі дії, як незаконна порубка лісу, незаконне полювання та рибна ловля, розробка надр. Норми права щодо природних об'єктів зазнали змін в КК УРСР 1927 р. головним чином через те, що встановлювалась кримінальна відповідальність за незаконну вирубку лісу, розробку надр, рибний, тваринний промисел, полювання на морських котиків та морських бобрів. Більш деталізованим характером та чіткістю відзначався Кримінальний кодекс УРСР 1960 р., який охороняв землю, водні об'єкти, пам'ятки природи, рослинний світ, тваринний світ. Особливістю радянських норм права була відсутність чіткості диспозиції норм, пов'язаних із злочинами проти природи. Наприклад, ст. 83 Кримінального кодексу УРСР 1927 р. не вказує чітко визначеної кількості купленого незаконно зрубаного лісу, тобто законодавець не визначив, скільки деревини, свідомо добутої шляхом самовільної порубки, було куплено, для того, щоб настала кримінальна відповідальність за такі дії. Розпливчатий характер норм кримінального права можна простежити на прикладі ст. 137 КК УРСР 1927 р., у якій визначено ознаки злочину, пов'язаного з незаконним полюванням у вигляді промислу у заборонений час, у забороненому місці, недозволеним знаряддям, способами та прийомами. При цьому законодавець не з'ясував поняття промислу, його ознак, кількості добутих звірів, а залишив вирішення цього питання на розсуд суду. У свою чергу ст. 199 КК УРСР 1960 р., спрямована на охорону землі, не з'ясовує сутності дій, пов'язаних з порушенням націоналізації землі, але при цьому встановлює відповідальність за такі дії.

Юридична відповідальність за правопорушення проти природи ґрунтувалась також на нормах Адміністративного кодексу УСРР 1927 р., Кодексу Української РСР про адміністративні порушення 1984 р., до якого увійшли норми з охорони земель, надр, водних ресурсів, лісів, рослин, риб, полювання, атмосферного повітря, пам'яток історії та культури. Іншими ж джерелами права стали Укази Президії Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР, постанови Рад Народних Комісарів, Рад Міністрів, окремих комісаріатів, мініс-

терств та відомств. У цих кодифікованих актах знайшли відображення норми, пов'язані з охороною природи, та штрафні санкції за правопорушення в цій сфері. Норми адміністративного права, на яких ґрунтувалась відповідальність за правопорушення проти природи, згідно з Адміністративним кодексом УРСР 1927 р., охоплювали лише ловлю риби та незаконні вирубки у лісах.

Таким чином, норми права, які регламентували юридичну відповідальність у радянський період, розвивалися поступово, а кількість природних об'єктів, що охоронялись, збільшувалася.

Поняття юридичної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері почало формуватися у 50–60 рр. минулого століття під впливом низки загальнотеоретичних досліджень. Розглядаючи зміст цієї категорії необхідно враховувати подвійний характер взаємодії природи та суспільства. Так, з одного боку, природні блага забезпечують життєдіяльність суспільства, а з іншого – виступають об'єктом правової охорони. Саме тому юридична відповідальність виступає важливим елементом у процесі узгодження соціальних, економічних та природоохоронних відносин. Використання еволюційної теорії дало змогу виділити такі чотири стадії її розвитку: а) зародження; б) становлення; в) стабілізація; г) дестабілізація. Перша з них характеризується накопиченням первісного актового матеріалу, спрямованого на охорону природних об'єктів; на другій стадії відбувся процес систематизації законодавства та процес прийняття кодифікованих актів у 20–30-х рр. минулого століття; третя стадія пов'язана з масштабною кодифікацією радянського природоохоронного законодавства, що почалась у 60-х рр. минулого століття, в якій знайшли відображення норми юридичної відповідальності за правопорушення проти навколишнього середовища; четверта стадія характеризується різким зменшенням кількості прийнятих нормативно-правових актів, зниженням рівня ефективності виконання норм юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері з причин політичної, соціальної та ідеологічної кризи, яка охопила радянську систему. Таким чином, на всіх історичних етапах існування радянської України постійно проходив процес закріплення норм юридичної відповідальності, які залежали від правової політики у сфері охорони навколишнього середовища.

Таким чином, радянська модель юридичної відповідальності характеризується наявністю п'яти ознак: а) формальна визначеність,

деталізованість та загальнообов'язковий характер; б) гарантується радянською державою, пов'язана з виключною державною власністю на природні ресурси; в) забезпечується примусом або державним переконанням, діяльністю громадських організацій, спрямованою на пропаганду, збереження природних об'єктів; г) наслідками юридичної відповідальності є осуд та покарання, в окремих випадках – державне схвалення, підтримка та заохочення; д) здійснюється у визначеному радянським законодавством процесуальному порядку.

Функції юридичної відповідальності виконували важливу роль у реалізації нормативно-правових актів та забезпечували виконання правових приписів усіма суб'єктами права. Встановлено такі функції юридичної відповідальності, як: охоронна, превентивна, каральна, стимулююча, компенсаційна, виховна, організаційна та політична. Охоронна функція забезпечує правовий вплив з боку органів державної влади, спрямований на захист природних об'єктів; превентивна – полягає у вихованні особи та закріпленні шанобливого ставлення до природних об'єктів шляхом впливу на свідомість правопорушника; каральна функція забезпечує запобігання скоєнню правопорушень та покарання винних; функція стимулювання спонукає до активних дій з дотримання та реалізації норм природоохоронного законодавства; компенсаційна функція спрямована на компенсації збитків, заподіяних природним об'єктам та їх повернення до природного стану; виховна функція полягає в загально-правовому впливі на духовну сферу, націлену на формування бережливого ставлення до природи; організаційна функція полягає у створенні державних структур, основним завданням діяльності яких є захист природних об'єктів, відображення державної політики в природоохоронній сфері та забезпечення їх реалізації в правових актах.

ЛІТЕРАТУРА

Бакай, О. (2001). Екологічне прогнозування як функція управління у сфері природокористування та охорони довкілля. *Вісник Академії правових наук України*, 3(26), 240-246.

Боголепов, Р.Д., Панкратова, И.Ф. (1989). *Сельскохозяйственное природоресурсное законодательство и правовая охрана природы*. М.: Юрид. лит.

Бойчук, А.Ю. (2015). Юридична відповідальність за правопорушення земельного законодавства в часи існування радянської України (1917–1991 рр.). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*, 3-2, 125-131.

Бойчук, А.Ю. (2016). Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи в Радянській Україні (1930–1959 рр.). *Юридичний вісник*, 3, 80-86.

Бринчук, М.М. (1998). О понятийном аппарате экологического права. *Государство и право*, 9, 20-28.

Гродзинский, М. (1957). Об усовершенствовании законодательной техники. *Социалистическая законность*, 1, 11-25.

Євстигнєєв, А. (2012). Правове регулювання реалізації сталого розвитку в Україні як гарантії забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: "Юридичні науки"*, 92, 45-49.

Закон про охорону природи Української РСР 1960 (Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки). *Відомості Верховної Ради УРСР*, 23, 175.

Искоян, А.Б. (1987). *Правовое регулирование охраны и использования растительного мира (нелесной растительности)*. Ереван: Изд-во Ереван. ун-та.

Каверин, А.М. (1977). *Правовая охрана вод от загрязнения*. Москва: Юрид. лит.

Казанцев, Н.Д., Колотинская, Е.Н. (1962). *Правовая охрана природы в СССР*. Москва: Госиздат.

Колесниченко, К., Мартинюк, О. (2006). Трансформація екологічної політики та екологічного права. *Право України*, 10, 91-95.

Копиленко, О.Л., Кіндюк, Б.В. (2016). Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права. *Юридична Україна*, 7-8, 4-12.

Малеин, Н.С. (1985). *Правонарушение: понятие, причины, ответственность*. Москва: Юрид. лит.

Олещенко, І.В. (2015). Перспективи уточнення сутності спеціального природокористування для посилення ефективності законодавства. Шульга, М.В. (ред.). *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матеріалів круглого столу. (30–31 жовтня 2015 р., м. Харків)*. Х.: ТОВ "Оберіг", 144-146.

Петров, В.В. (1980). *Правовая охрана природы*. Москва: Изд-во МГУ.

Пиголкин, А.С., Головистикова, А.Н., Дмитриев, Ю.А., Саидов, А.Х. (2005). *Теория государства и права*. Москва: Юрайт-Издат.

Постанова про введення Державної монополії на сіль 1921 (Рада Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки). *ЗВ УРСР*, 126, 327.

Постанова про встановлення плати за спускання відхідних стічних вод 1932 (Всеукраїнський центральний виконавчий комітет Української Радянської Соціалістичної Республіки). *ЗВ УРСР*, 20, 133.

Смирнов, В.Г. (1963). Уголовная ответственность и уголовное наказание. *Известия высш. учебн. завед "Правоведение"*, 75-85.

Харитонов, С.О., Харитонova, О.І. (2014). Юридична відповідальність: пошук парадигми. *Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія*. К.: Грамота, 345-353.

REFERENCES

Bakai, O. (2001). Ekologichne prohnozuvannia yak funktsiia upravlinnia u sferi pryrodokorystuvannia ta okhorony dovkillia. [Environmental forecasting as a management function in the field of nature management and environmental protection]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. [Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine], no. 3(26), 240-246. [in Ukrainian].

Bogolepov, R.D., Pankratova, I.F. (1989). *Sel'skhozjajstvennoe prirodoresursnoe zakonodatel'stvo i pravovaja ohrana prirody*. [Agricultural natural resource legislation and legal protection of nature]. Moscow: Jurid. lit. [in Russian].

Boichuk, A.Yu. (2016). Yurydychna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi okhorony pryrody v Radianskii Ukraini (1930–1959 rr.). [Legal liability for environmental offenses in Soviet Ukraine (1930-1959)]. *Yurydychnyi visnyk*. [Law Herald], no. 3, 80-86. [in Ukrainian].

Boichuk, A.Yu. (2015). Yurydychna vidpovidalnist za pravoporushennia zemelnoho zakonodavstva v chasy isnuvannia radianskoi Ukrainy (1917–1991 rr.). [Legal liability for violations of land legislation in the days of Soviet Ukraine (1917-1991)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky*. [Scientific Herald of Kherson State University. Series: Law Sciences], no. 3-2, 125-131. [in Ukrainian].

Brinchuk, M.M. (1998). O ponjatijnom apparate jekologicheskogo prava. [On the conceptual apparatus of environmental law]. *Gosudarstvo i pravo*. [State and Law], no. 9, 20-28. [in Russian].

Grodzinskij, M. (1957). Ob usovershenstvovanii zakonodatel'noj tehniki. [On the improvement of legislative machinery]. *Socialisticheskaja zakonnost'*. [Socialist legality], no. 1, 11-25. [in Russian].

Iskojan, A.B. (1987). *Pravovoe regulirovanie ohrany i ispol'zovanija rastitel'nogo mira (nelesnoj rastitel'nosti)*. [Legal regulation of protection and use of flora (non-forest vegetation)]. Erevan: Izd-vo Erevan. un-ta. [in Russian].

Kaverin, A.M. (1977). *Pravovaja ohrana vod ot zagryaznenija*. [Legal protection of water from pollution]. Moscow: Jurid. lit. [in Russian].

Kazancev, N.D., Kolotinskaja, E.N. (1962). *Pravovaja ohrana prirody v SSSR*. [Legal protection of nature in the USSR]. Moscow: Gosizdat. [in Russian].

Kharytonov, Ye.O., Kharytonova, O.I. (2014). Yurydychna vidpovidalnist: poshuk paradyhmy. [Legal liability: search for a paradigm]. *Vidpovidalnist u pravi: filosofii, istoriia, teoriia*. [Responsibility in law: philosophy, history, theory]. Kyiv: Hramota, 345-353. [in Ukrainian].

Kolesnychenko, K., Martyniuk, O. (2006). Transformatsiia ekolohichnoi polityky ta ekolohichnoho prava. [Transformation of environmental policy and environmental law]. *Pravo Ukrainy*. [The Law of Ukraine], no. 10, 91-95. [in Ukrainian].

Kopylenko, O.L., Kindiuk B.V. (2016). Teoretychni zasady vykorystannia kilkisnykh pokaznykiv u doslidzhenniakh pam'iatok prava. [Theoretical principles of the use of quantitative indicators in the research of monuments of law]. *Yurydychna Ukraina*. [Legal Ukraine], no. 7-8, 4-12. [in Ukrainian].

Malein, N.S. (1985). *Pravonarushenie: ponjatie, prichiny, otvetstvennost'*. [Offense: concept, causes, responsibility]. Moscow: Jurid. lit. [in Russian].

Oleshchenko, I.V. (2015). Perspektyvy utochnennia sutnosti spetsialnoho pryrodokorystuvannia dlia posylennia efektyvnosti zakonodavstva. [Prospects for clarification of the nature of special nature use to enhance the effectiveness of legislation]. In: Shulha, M.V. (Ed.) *Pryrodoresursne pravo v systemi prava Ukrainy: istoriia, sohodennia, perspektyvy: zbirnyk materialiv kruhloho stolu (30–31 zhovtnia 2015 r., m. Kharkiv)*. [Natural Reserve Law in the System of Law of Ukraine: History, Present, Prospects. materials of the round table (October 30-31, 2015, Kharkiv)]. Kharkiv: TOV "Oberih", 144-146. [in Ukrainian].

Petrov, V.V. (1980). *Pravovaja ohrana prirody*. [Legal protection of nature]. Moscow: Izd-vo MGU. [in Russian].

Pigolkin, A.S., Golovistikova, A.N., Dmitriev, Ju.A., Saidov, A.H. (2005). *Teoriya gosudarstva i prava*. [Theory of State and Right]. Moscow: Jurajt-Izdat. [in Russian].

Postanova pro vstanovlennia platy za spuskannia vidkhidnykh stichnykh vod 1932 (Vseukrainskyi tsentralnyi vykonavchyi komitet Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky). [Decree on the establishment of a fee for descaling wastewater 1932 (All-Ukrainian Central Executive Committee of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)]. *ZU URSR*. [ZU of the Ukrainian SSR], 20, 133. [in Ukrainian].

Postanova pro vvedennia Derzhavnoi monopolii na sil 1921 (Rada Narodnykh Komisariv Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky). [Resolution on the introduction of the State Monopoly on Salt 1921 (Council of People's Commissars of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)]. *ZU URSR*. [ZU of the Ukrainian SSR], 126, 327. [in Ukrainian].

Smirnov, V.G. (1963). Ugolovnaja otvetstvennost' i ugolovnoe nakazanie [Criminal liability and criminal punishment]. *Izvestija vyssh. uchebn. zaved "Pravovedenie"*. [News of higher educational institutions "Jurisprudence"], 75-85. [in Russian].

Yevstyhnieiev, A. (2012). Pravove rehuliuвання realizatsii staloho rozvytku v Ukraini yak harantii zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky u sferi spetsialnoho pryrodokorystuvannia. [Legal regulation of the implementation of sustainable development in Ukraine as a guarantee of environmental safety in the field of special nature management]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: "Iurydychni nauky"*. [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: "Law Sciences"], no. 92, 45-49. [in Ukrainian].

Zakon pro okhoronu pryrody Ukrainskoi RSR 1960 (Verkhovna Rada Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky). [Law on the Conservation of Nature of the Ukrainian SSR 1960 (Verkhovna Rada of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. [Statements of Verkhovna Rada of URSR], 23, 175. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Бойчук А. Ю. Юридична відповідальність за правопорушення в природоохоронній сфері: теоретико-методологічні проблеми. – Стаття.

Статтю присвячено розкриттю теоретичних та методологічних основ формування та розвитку юридичної відповідальності за порушення у природоохоронній сфері. Поняття юридичної відповідальності за правопорушення в природоохоронній сфері пройшло тривалий шлях становлення та розвитку, який супроводжувався низкою методологічних проблем. Дослідження проблеми юридичної відповідальності та її динаміки за різних історичних часів є одним із найбільш актуальних та складних питань сучасної юридичної науки і практики. Аналіз правотворчих процесів переконливо доводить та свідчить, що суспільство та особа не можуть існувати без захисту від правопорушень та осіб, що їх вчиняють, а отже, без нормативно-правових актів, в яких закріплено юридичну відповідальність за вчинення конкретних правопорушень.

Ключові слова: юридична відповідальність, правопорушення, природоохоронна сфера, земельне законодавство, методологічні проблеми.

АННОТАЦИЯ

Бойчук А. Ю. Юридическая ответственность за правонарушения в природоохранной сфере: теоретико-методологические проблемы. – Статья.

Статья посвящена раскрытию теоретических и методологических основ формирования и развития юридической ответственности за нарушения в природоохранной сфере. Понятие юридической ответственности за правонарушения в природоохранной сфере прошло длительный путь становления и развития, который сопровождался рядом методологических проблем. Исследование проблемы юридической ответственности и ее динамики в разные исторические времена является одним из наиболее актуальных и сложных вопросов современной юридической науки и практики. Анализ правотворческих процессов убедительно доказывает и показывает, что общество и личность не могут существовать без защиты от правонарушений и лиц, их совершающих, а следовательно, без нормативно-правовых актов, в которых закреплена юридическая ответственность за совершение конкретных правонарушений.

Ключевые слова: юридическая ответственность, правонарушения, природоохранная сфера, земельное законодательство, методологические проблемы.